

A regionális szerepvállalás hajtóerői¹

” Az alábbiakban azt a kérdést járjuk körbe, hogy a felsőoktatási intézmények miért vállalnak szerepet azon városok és régiók fejlesztésében, melyekben működnek, és miért igyekeznek ezek a közösségek a felsőoktatást gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésük érdekében mozgósítani. Bemutatjuk a területfejlesztési politika és a felsőoktatási politika azon változásait, melyek hatására nagyobb figyelmet kapott a felsőoktatás és a régió közötti kölcsönhatás. Végül pedig olyan fogalmi keretet kínálunk, melyben megfogalmazható a felsőoktatási intézmények és a régiók érdekeinek szintézise a globalizálódó tudásgazdaság kontextusában. ”

A felsőoktatási intézmények egyre komolyabb szerepet vállalnak azon városok és régiók fejlesztésében, melyekben működnek. Ugyanakkor ezek a közösségek is igyekeznek a felsőoktatást gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésük érdekében mozgósítani. A kialakuló kapcsolatok a közös érdekek fokozott felismerése alapján jönnek létre.

Ez a közös érdek a legalapvetőbb szinten elsősorban gazdasági. A felsőoktatásra fordított állami források csökkenésével a felsőoktatási intézmények olyan lehetőségek felé fordulnak, mint:

- globális kutatási és diáktoborzási törekvéseik helyi támogatása;
- több diák felvétele a helyi népességből;
- további bevételek a helyi vállalkozásoknak nyújtott tanácsadói és szakmai képzési szolgáltatásokból;
- a helyi környezet közvetett előnyeinek kiaknázása, melyek vonzóak lehetnek a kreatív tudósok és motivált diákok számára, és segíthetnek a megtartásukban.

A városi és regionális fejlesztéssel megbízott ügynökségek szemében a felsőoktatási intézmények:

- fontos adó- és egyéb bevételi forrást jelentő vállalkozások;
- kaput jelentenek a globális marketing, és vonzó lehetőséget a magánszektor regionális befektetései számára;
- új vállalkozások generálói, a szakértelem és tanácsadás sokoldalú forrásai, amivel a meglévő vállalkozásokat is támogatják;
- erősítik a helyi humán tőkét azáltal, hogy megtartják a diplomásokat, szakmailag szinten tartják a meglévő munkaerőt, és biztosítják az egész életen át tartó tanulást, többek között távoktatás és e-learning formájában;
- tartalmat és közönséget szolgáltatnak a helyi kulturális programokhoz.

(1) Drivers for Regional Engagement. Chapter 2. (2007). In *Higher Education and Regions. Globally competitive, locally engaged* (29–43. p.) Paris, OECD. Copyright OECD 2007. A kötet további fejezetei a www.oecd.org oldalon olvashatóak. (A szerk.)

A felsőoktatási intézmény szempontjából a regionális szerepvállalás kifelé is megnyilvánuló jele a felsőoktatás „harmadik” feladata, vagyis a kulturális és közösségi szolgálat, melyen keresztül az intézmény demonstrálni tudja a civil társadalom működéséhez való hozzájárulását. Az ilyen törekvéseken keresztül a felsőoktatási intézmények konkrét bizonyítékokkal igazolhatják, hogy a felsőoktatás és a kutatás milyen értékek létrehozásával teszi megtérülővé a ráfordított közösségi befektetéseket. A város és a régió szempontjából a felsőoktatási intézmények elsősorban az erősen centralizált államokban lehetnek olyan kulcsfontosságú helyi bázisok, melyek képesek az adott területen belül összefogni a tudomány és technológia, az ipari teljesítmények, az oktatás és a készségek fejlesztése, az egészségügy, a társadalmi befogadás és a kultúra területén mutatkozó eltérő országos érdekeket.

A jelen írás ezeket az általános tételeket kívánja megvilágítani a tudományos szakirodalom áttekintésének a segítségével, mely az IMHE megbízásából készült a felsőoktatási intézmények regionális hozzájárulásáról (Arbo és Benneworth, 2006). Elsőként azt vizsgáljuk meg, mi motiválja a városi és regionális politika körében tevékenykedőket arra, hogy a felsőoktatás területére utat törjenek. Ezután megvizsgáljuk azokat a felsőoktatáson belül jelentkező ösztönző erőket, melyek a felsőoktatási intézményeket arra készítetik, hogy nyissanak a környező városok és régiók felé. Végül a globalizálódó tudásgazdaság kontextusában vizsgálva gyűjtjük egybe a felsőoktatási intézmények és a régiók érdekeit.

A regionális fejlesztés és a felsőoktatás helye új megközelítésben

A területfejlesztés hagyományosan a források újraosztását célozta a regionális egyenlőtlenségek csökkentése érdekében. Ez a politika azonban gyakran kiábrándító eredményekhez vezetett. Az elszórtan rendelkezésre álló források felhígulása miatt nem lehetett biztosítani a gazdasági lendület tartósságát, míg az egyre szelektivebb újraelosztás akadályokba ütközött. Az utóbbi időben a legtöbb országban alapos felülvizsgálaton mentek keresztül ezek a politikák. A politika fókusza az elmaradott régiók és válság sújtotta térségek támogatásáról áttevődött a fejlődést elősegítő potenciál támogatására, és a hangsúly a versenyképesség növelésére és a régiók viszonylagos előnyeire került. A felsőoktatási intézmények a tudás közvetítőiként, a klaszteresedés elősegítőiként és a regionális innovációs rendszerek kulcsszereplőiként egyre kiemeltebb helyet kapnak ebben a kontextusban.

A témát történeti perspektívából tárgyaljuk, hogy rávilágítsunk a politika és a gyakorlat alakulására, és arra, hogy a korábbi időszakok miképpen formálták a felsőoktatási intézmények és a regionális politika jelenlegi struktúráit.

A regionális egyenlőtlenségek csökkentése

A második világháború utáni időszakban az OECD-államok regionális politikája nagy hangsúlyt fektetett a nemzetállamok beavatkozására, amit a központi és a periférián fekvő régiók közötti egyenlőtlenségek csökkentése érdekében szükségesnek ítélt. Ezt a beavatkozást a „körkörös és kumulatív összefüggések” (*circular and cumulative causation*) (Myrdal 1957) elvén alapuló gazdasági fejlődélméletek alapján tartották indokoltnak. Ezek vitatták azokat a neoklasszikus téziseket, melyek szerint a termelést meghatározó tényezők mobilitása hosszú távon regionális konvergenciát eredményezhet. Úgy érveltek, hogy állami beavatkozás nélkül a szabad piac működése a gazdagabb központi régiók gazdagodásához és a periférián lévő szegény régiók további szegényedéséhez vezet (Kaldor 1970). A közösségi beavatkozás egyrészt pénzügyi támogatás formájában történt, mely a perifériákon már működő iparágak dotációját jelentette, másrészt arra irányult, hogy vonzóvá te-

gyék a régiót a munkaerő-felesleg felszívását célzó befektetések számára. Történtek intézkedések a régiókban élők életszínvonalának, többek között az alapfokú és a középfokú oktatás színvonalának kiegyenlítésére is.

A felsőoktatás jellemzően kimaradt a nagyszabású regionális politikai beavatkozásokban érintettek köréből. Számos olyan európai felsőoktatási intézmény, melynek fejlődését a hagyományos iparágak kiszolgálása alakította a XIX. század második felében és a XX. század elején, beépült a nemzeti felsőoktatási rendszerekbe. Ez a folyamat gyengítette a helyi kapcsolataikat. A gyakorlatban ugyan ez sokféleképpen valósult meg, és sok felsőoktatási intézmény továbbra is fontos szerepet töltött be a régióban, a felsőoktatást általában nem tekintették a háború utáni újracsúszó regionális politika eszközeinek.

Az Egyesült Államokban a regionális egyenlőtlenség csökkentése nem tartozott a szövetségi állam hatáskörébe, az egyes államok azonban a XIX. században kialakult földadományozási hagyományra építve támogatták, hogy az állami egyetemek a területi szükségletek kielégítésének szolgálatába álljanak. Ezek az állami felsőoktatási befektetések, melyek Új Angliában az ipari hanyatlás leküzdését célozták, a mezőgazdaság strukturális átalakulása előtt álló kaliforniai területet pedig az új szövetségi befektetések számára kívánták vonzóvá tenni, olyan csúcstechnológiai folyosók alapjait teremtették meg, mint a 128-as út és a Szilikon Völgy.

A Brit Nemzetközösség fennhatósága alá tartozó területeken (Kanadában és Ausztráliában), ahol a kormányzat szövetségi struktúrája alakult ki, a felsőoktatás kulcsfontosságú szerepet töltött be azon városok fejlődésében, melyek az egyes államok kapui voltak, és lefektették az állami székelyeken működő úgynevezett „homokkő” (*sandstone*) egyetemek alapjait. A kor regionális problémái (ahogyan a maiak is) lényegében az elmaradott nagyvárosi vonzáskörzetek és vidéki területek problémái voltak. Az úgynevezett „fejlett világon” kívül a nemzeti fővárosok köré szerveződő nemzetépítési prioritás hozzájárult a regionális egyenlőtlenségek erősödéséhez, az országos egyetemek pedig a belső migráció egyik mágnesének számítottak.

A háború utáni Európában a 70-es években megbomlott az a konszenzus, amely az állami beavatkozás szükségessége mellett foglalt állást a központ és a periféria közötti regionális egyenlőtlenségek csökkentése érdekében. Ez a fejlett gazdaságokban felmerülő strukturális alkalmazkodási problémákkal és a háború utáni gazdasági rendezés keynesi modelljeinek elvetésével volt összefüggésben. Az ilyen strukturális alkalmazkodási problémáknak különösen súlyos következményei voltak a városokra nézve, köztük olyanokra is, melyek bizonyos központi területeken helyezkedtek el. Az úgynevezett „rozsdáövezetek” (*rust belts*) kialakulása az olyan hagyományos iparágakhoz kapcsolódott, mint például a szén-, acél-, nehézgép- és textilipar, és ezek a térségek az újonnan iparosodott országok versenykihívásával néztek szembe; a mobil befektetéseket ugyanakkor az iparosodott országokban kínáló alacsonyabb költségű helyszínek vonták el, mindez pedig aláásta a redistributív régiópolitika alapjait.

Regionális innovációpolitika

A krízisre reagálva a területi és ipari politika hangsúlya a lokális fejlesztés felé tolódott, a kis- és középvállalkozások kerültek a gyújtópontjába, és kiemelt figyelmet kapott az innovációnak a versenyképességük növelésében betöltött szerepe (Rothwell–Zegveld 1982; Birch 1987). A hagyományos regionális politika olyan ágazatokat kívánt vonzani, melyek az életciklusuk végéhez közelítő termékeik gyártásának támogatására kerestek alacsony munkaköltségű lehetőségeket. Ezzel szemben a lokális fejlesztések politikája az új termékekre és az új előállítási folyamatok kis- és középvállalkozásokban való bevezetésére koncentrált.

Ez a hangsúlyváltás utat nyitott a helyi felsőoktatási intézmények kutatói bázisához vezető kapcsolatok előtt. Az Egyesült Államokban ez egybeesett az 1980-as Bayh-Dole Törvény elfogadásával is, mely felhatalmazta az egyetemeket arra, hogy szellemi tulajdonukat üzleti alapokra helyezték. Az 1980-as években egyre nőtt azon tudományos munkák száma, melyek a helyi környezet kínálati oldalába való „alulról felfelé” ható, az innovációt támogató (vagy gátló) közösségi beavatkozás mellett születtek. Az úgynevezett „harmadik Olaszország”-ról szóló tanulmányok kimutatták, hogy a kis- és középvállalkozások közötti kereskedelmi vagy nem kereskedelmi egymásrautaltság mentén képződő hálózatok termékeny környezetet jelenthetnek a kialakult városi agglomerációkon kívüli hagyományos iparágakban az innováció számára (Piore–Sabel 1984; Brusco 1986). Míg Olaszországban ezeknek a hálózatoknak nem voltak részei a felsőoktatási intézmények, a kaliforniai Szilikon Völgy és a újangliai 128-as út tapasztalatai emblematisz jelentőségre tettek szert annak demonstrálásában, hogy az erős kutatói bázissal rendelkező egyetemekkel kiépített szoros kapcsolatok révén lehetséges új ipari övezetek létrehozása vagy régiók újjáélesztése.

Tanuló régiók és ipari klaszterek

Az 1990-es évek előrehaladtával bővült azoknak a kínálati oldali tényezőknek a köre, melyekről a regionális politikai döntéshozók úgy vélték, hogy befolyásolják a gazdasági teljesítményt. Elsősorban az oktatás és a készségek, illetve a munkahelyi tanulás során elsajátított implicit ismeretek váltak a „tanuló régió” fogalmának részévé (Morgan 1997; Malmberg–Maskell 1997). Ez egybecsengett azzal a kibontakozó felismeréssel, hogy az innováció nem szükségképpen lineáris folyamat, és része lehet a gyártók és felhasználók közötti szoros interakció, melyet legelőnyösebben szemtől szemben lehet folytatni. Ezen túlmenően pedig egyre nyilvánvalóbb a diákok és a diplomások szerepe a „lábon járó tudástranszferben”, illetve a társadalmi kapcsolatok megalapozásában a kutatók és azon üzleti vállalkozások között, melyekben dolgoznak. (Lásd pl. Audretsch–Feldman 1996; Kline–Rosenberg 1986.)

Az 1990-es években a közpolitika azzal a céllal kezdte hivatalosan is magáévá tenni ezt a szemléletet, hogy serkentsen a különböző helyeken meggyökerező „ipari klaszterek” fejlődését. Az ipari klaszter fogalmában az a felismerés rejlik, hogy az innováció nem elszigetelten, hanem többnyire a kisebb léptékű innovációs rendszer szerves részeként valósul meg. A klaszterek ebben az esetben magukban foglalják a felsőoktatási intézmények, kutatóintézetek, tudásintenzív üzleti szolgáltatások, transzfer intézmények és fogyasztók stratégiai szövetségeit. A klaszterek sikerének feltétele és egyben következménye a tehetséges egyének, köztük a diákok és végzetek áramlása, és nyüzsgő, izgalmas helyszínek létrejötte. A klaszterek fejlődésében a felsőoktatási intézmények szerepet kaphatnak azáltal, hogy:

- tudományos alapú felfedezéseket tesznek és új üzleti vállalkozásokat alakítanak;
- közvetlen tanácsadást nyújtanak cégek számára a vezetői kapacitások javítása érdekében;
- képzett munkaerőt szolgáltatnak;
- használják a rendelkezésre álló szakembereket;
- továbbadják a tudást a kínálati lánc mentén az érintett iparágak számára;
- tanácsadással szolgálnak az országos és regionális ügynökségeknek a politika és a szabályozás kialakításához.

A klaszteren belül a felsőoktatási intézmények vállalkozói szerepkörrel, a cégek pedig tudományos dimenzióval gazdagodnak. A hangsúly az interakció spirális modelljén van, melyben a folyamatot, többek között a kutatói kapcsolatok (új tudás létrehozása), az információátadás (a meglévő tudás értékesítése) és az embereken (diákokon és munkatársakon) alapuló transzfer, illetve a *spin-off* vál-

lalkozások táplálják. Ebben a modellben a specializált központok és a klaszteren belüli diskurzus szolgáltathat közös fókuszot a felsőoktatási intézmények és a vállalkozói közösség számára. Az elköteleződés így mind a felsőoktatási intézmények, mind az ipar lényeges üzleti folyamataiba beépül. (Lásd Porter 1990, 1998, 2003.)

A területfejlesztési politika ma; a felsőoktatás felé támasztott igények

Valamennyi OECD-országban megfigyelhető az innováció és a területfejlesztési politika konvergenciája. Az egyre átfogóbb innovációs politika mellett ez új elvárásokat támaszt a felsőoktatási intézményekkel szemben. Nagyobb hangsúlyt kap az oktatás és képzés, a foglalkoztathatóság, a munkaerő minősége és készségei, valamint az egész életen át tartó tanulás. Az emberek és az emberi erőforrások kerülnek a figyelem középpontjába. Felismerték, hogy az innováció és versenyképesség ösztönzésére irányuló kezdeményezéseknél a multikulturális társadalomban tekintettel kell lenni a munkanélküliség, a szegénység és a kirekesztés városi és regionális változataira. Törekvések mutatkoznak olyan kreatív és vállalkozó helyek alapítására és támogatására is, ahol az emberek és vállalatok szívesen letelepednek. Így sok várost inspirált az új „kreatív osztályról” való gondolkodás és a lehetőségekért folyó globális verseny, melynek hatására egyre több befektetést fordítottak a helyszín marketingjére és a városok mint „kellemes életterek” brandingjére (Florida 2002).

Összegezve tehát: a technológiai innovációs politikaként újraértelmezett és leszűkített regionális politika jelenleg a további bővülés folyamatát éli át, míg a politika más területein is megjelent az innováció dimenziója, és egyre több kormányzati képviselőlet és szintet (városi, területi, országos, nemzetközi) vonnak be az innovációs képességek építésének folyamatába. A csúcstechnológia, a gyáripar és a magánszektor meglehetősen szűk körére összpontosuló figyelem kiszélesedett, és gyűjtőpontjába bekerültek a társadalmi és szervezeti újítások, illetve az üzleti, fogyasztói és közszolgáltatások is (Arbo–Benneworth 2006). A regionális politika ezen kiszélesedésének kiterjedt hatása van a városok és régiók által a felsőoktatási intézményekkel szemben támasztott elvárásokra. Elvárják tőlük, hogy részt vegyenek a magán- és közszféra együttműködésében megvalósuló beruházásokban, és járuljanak hozzá a kiegyensúlyozott régióépítéshez. Míg a felsőoktatási intézményekre irányuló figyelem korábban a csúcstechnológiai innovációk és új tudásalapú iparágak forrásaként tartotta számon őket, most már annak a teljes társadalmi szövetnek a szélesebb perspektívájából tekintenek rájuk, melynek a felsőoktatási intézmények a részei. Az újabban a társadalmi újításokra, a turizmusra, a kreatív iparágakra és a jólétre fektetett hangsúly például kiszélesíti az érintett elméleti területet, és a természettudományos, technológiai és orvosi fakultások mellé bekerülnek a művészetek, a humán tudományok és a társadalomtudományok is. A felsőoktatási intézmények azért mutatkoznak potenciálisan fontos partnernek, mert sokféle, társadalmi szempontból lényeges területet és cselekvési irányt kapcsolnak össze. Ezáltal a tudományos tevékenység egyre több aspektusa tűnik jelentősnek a városok és régiók megújításában és átalakításában.

Kibontakozó jövőképek a felsőoktatásról és a régiók szerepéről

A Modern Egyetem megjelenése

Az egyetemeknek mint a civil társadalom történetében kulcsszerepet játszó intézményeknek a tartós fennállása annak köszönhető, hogy jól alkalmazkodnak a változó körülményekhez, miközben megtartják a folytonosság legfontosabb elemeit (például a középkorban alapított intézményekre jellemző globális kapcsolatokat). A humboldti egyetem megjelenése a XIX. századi Poroszországban a tudomány professzionalizálásához, illetve az ennek segítésére és az állam fejlődésének „bizo-

nyos távolságból” való támogatására szolgáló specializált infrastruktúra iránti igényhez kötődött (Wittrock 1993; McClelland 1998).

A „bizonyos távolságból” (*at a distance*) elve azért fontos, mert az Európában a XIX. században megjelent kutató egyetemek sok tekintetben „a hely tagadásaként” (*denial of place*) írhatók le (Blender 1998). Ennek oka, hogy a tudományos vizsgálódásnak a modern egyetemben megtestesülő ideálja az univerzalizmusra való törekvés. A tudomány igazság iránti igényét időtől és tértől függetlennek ítélték, és az egyetemnek olyan küldetést kellett betöltenie, mely a lokalitás határain átível. Az egyetemnek az önmagáért való kritikai vizsgálódás, a gondolatok cseréje és a tudás előmozdítása pártatlan helyszíneként való felfogása létfontosságú volt az intézmény hitelessége és legitimitása szempontjából.

A tudomány és oktatás nemzetivé válása a XX. században tovább növelte az egyetemek különállását a helyszíntől. (Lásd Crawford *et al.* 1993.) A nemzet építésében betöltött fontos szerepük miatt az egyetemeknek már nem kellett az egyházak, a városi tanácsok és a helyi elitek pártfogására bízni magukat. Finanszírozásukat ekkor már alapvetően a nemzeti kormányok biztosították, cserébe pedig ők képezték a köztisztviselőket és az országos testületek alkalmazottait, valamint a jog, az orvoslás, a mérnöki és építési hivatás szakembereit. Gazdagítaniuk kellett az új nemzeti identitást és a nemzeti közösségépítési folyamatot támogató kulturális szellemet. Mindez olyan egyezség alapján történt, melynek értelmében az egyetem szolgáltatásokat nyújtott az államnak az intézmény irányításában és kormányzásában megnyilvánuló bizonyos fokú intézményi autonómia fejében (Crawford *et al.* 1993; Clark 1998).

Az amerikai felsőoktatási rendszer egy része azonban más irányban fejlődött. A földadományból fenntartott egyetemek, melyek mindenekelőtt hozzájárultak a térség fejlődéséhez, a régióba ágyazott „népi egyetemek” voltak, melyek az oktatás hozzáférhetőségének szélesítésén és a közösség szolgálatán alapultak.²

Tömeges felsőoktatás

A XX. század második felében mind a kutatás-fejlesztés, mind a felsőoktatás terén nagyszabású állami beruházások történtek. Ez mélyreható változásokat hozott az előző században alakult egyetemek életében és a régióval való viszonyuk tekintetében. A felsőoktatás bővülése jellemzően a kialakult egyetemeken kívül ment végbe, ezeket ugyanis nem tartották elég rugalmasnak ahhoz, hogy alkalmazkodni tudjanak az új készségek iránti igényekhez, melyeket a munkahelyek és azok a közösségek támasztottak, melyekben nem voltak jelen. Így itt nemcsak az egyetemekről szólunk, hanem a felsőoktatási intézményekről általában. A legtöbb ország felsőoktatási térképét egy sor különféle új intézmény létrejötte tette színessé. Sokat ezek közül már meglévő alapokra építettek, jellemzően korlátozott kutatói hagyományokkal (ilyenek voltak a tanár- és nővérképző főiskolák), sokuknak pedig kifejezetten regionális küldetést szántak.

A felsőoktatásnak ez a földrajzi szétszóródása egyes országokban olyan tudatos politika részét képezte, melynek célja a népesség térbeli eloszlásának megőrzése és a regionális egyenlőtlenségekre válaszolva a kiegyensúlyozott regionális fejlődés elérése volt. A törekvésnek része volt a felsőoktatás területi hozzáférhetőségének javítása is. Szakpolitikai intézkedésekre lefordítva ez azt jelentette, hogy felsőoktatási intézményeket alapítottak a különböző régiókban, ez történt például Norvégiában, Svédországban, Finnországban, Japánban és Mexikóban. A törekvés eredményeképpen jelentek meg Lengyelországban a nem-állami oktatási intézmények az 1990-es években

(2) Az 1862-es Morill (Land Grant) törvény rendelkezett arról, hogy minden államban földet kell adományozni egy ún. földadománnyal alapított (granting of Land) egyetem létesítésére.

(OECD 2008, megjelenés alatt). A felsőoktatás szétszóródása azonban számos országban a politikai lobbitevékenység által módosított felsőoktatás-bővítés egyszerű logikáját követte. Ez nem pusztán felülről lefelé ható folyamat. A kisebb és nagyobb városok „saját” egyetemükért lobbiztak.

Ennek eredményeképpen ma számos OECD-országban nagyon sokszínű a felsőoktatási rendszer, és megtalálhatók benne az egyetemek, szakfőiskolák (polytechnikumok), regionális főiskolák és a felsőfokú, illetve szakképzést biztosító képzőintézmények összetett keverékei. Az intézmények regionális szerepe esetenként arra szolgált, hogy a változatos intézménytípusok között különbséget tegyenek. Finnországban és Portugáliában például az egyetemeknek erősebb országos és nemzetközi szerepet tulajdonítanak, míg a szakfőiskolákról úgy tartják, hogy inkább a régióban betöltött szerepükre összpontosítanak (OECD 2008, megjelenés alatt). Svájcban az Alkalmazott Tudományok Egyetemeinek (*Universities of Applied Sciences*) szántak regionális szerepet (I. keret: Alkalmazott Tudományok Egyetemei Svájcban).

Az intézmények eloszlásának szerkezete nem feltétlenül felel meg a kiegyensúlyozott regionális fejlődés igényeinek a magas versenykihívásokat állító globális gazdaságban. Így lehetnek a hátrányos helyzetű régiókban olyan helyi orientációjú felsőoktatási intézmények, mint a finn szakfőiskolák, a kanadai közösségi főiskolák vagy a holland alkalmazott tudományok egyetemei (*universities for applied sciences*), melyek gyakran inkább a meglévő helyi ipar fejlesztésére koncentrálnak, és nem annyira az új tudásalapú gazdaság építésére vannak berendezkedve.

Tudomány, technológia és kutatás

A tudományra és technológiára fordított költségvetési befektetések bővülése a felsőoktatási intézményeken belül és kívül szintén hatott a regionális elköteleződés ügyére. Ezt a bővülést jórészt a tudományos és technológiai minisztériumok motiválták, és sok esetben a felsőoktatáson kívüli állami kutatólaboratóriumokat érintette, jellemzően a fővárosok vonzáskörzetében. A felsőoktatási intézmények ugyanakkor a kormányzatoktól karnyújtásnyira működő kutatási tanácsok kutatási támogatásaiért versenyezhettek. Ezekben a tanácsokban a tudományos közösségnek komoly befolyása volt a társak általi szakmai véleményezés (*peer review*) intézménye révén, mely segítette megőrizni az intézmények autonómiáját és az államtól való távolságát. A társak általi véleményezés folyamatát gyakran erősítette a legnagyobb hagyományokkal rendelkező intézmények pozíciója, elsősorban a központi városokban, ez pedig a meglévő regionális különbségeket tovább szilárdította.

Alkalmazott Tudományok Egyetemei Svájcban

Svájcban a különböző közösségi főiskolák egyesítése nyomán jöttek létre az úgynevezett „Hautes Ecoles Spécialisées” elnevezésű intézmények (HES; Alkalmazott Tudományok Egyetemei). Hét ilyen intézményt hoztak létre (‘grande region’-onként egyet). A közelmúltban alakult újabb magán HES Svájc németajkúak lakta területeinek nagy részét lefedi. Az Alkalmazott Tudományok Egyetemeinek azt a célt szánták, hogy kitöltsék az egyetemek (ISCED 5A) és a felsőfokú szakmai képzések (ISCED 5B), valamint felső középfokú oktatás (ISCED 3) intézményei közötti, illetve a kutatás és a piacképes technológiák közötti rést. A stratégia a képzést a helyi igényekkel hivatott összekötni, és segíteni kívánja a készségek alapján történő klaszteresedés fejlődését. A politika célja az oktatási kínálat korszerűsítése és az ipar szolgálatába állított készségek fejlesztése. Az HES révén Svájc a kutatás és képzés figyelmét a fogyasztók felé igyekszik irányítani, és az intézmények specializálására törekszik. Ezt a két célt a hagyományos egyetemeknél még központi ösztönzőkkel is nehéz volt elérni.

A tudománytól az innovációs politikáig

Az 1990-es években, ahogy a kormányok egyre rövidebb távú gazdasági megtérülést vártak el a tudományra fordított befektetésektől, az állami kutatás átszervezésének ez a modellje kezdett visszaszorulni. A fő kihívást az jelentette, hogy hogyan lehet a tudományos kutatás és az ipari fejlesztés között álló akadályokat elhárítani. A munkaerő intézményi megoszlását, mely arra utalt, hogy a kutatás az alkalmazástól elszigetelten zajlik, problematikusnak látták a tudománypolitika innovációs politikává való átalakulásának kontextusában. Ebben a folyamatban a felsőoktatási intézmények, illetve a velük dolgozó tudósok elé azt az elvárást támasztották, hogy vállaljanak aktívabb szerepet a kormány, az üzleti élet és a felsőoktatási intézmény viszonyrendszerének úgynevezett „három spiráljában” (*triple helix*) (Etzkowitz–Leydesdorff 1997).

Az ipari politika és a tudományos és technológiai politika így egy közös innovációs politika keretében konvergál, mely egyes országokban kimondva vagy kimondatlanul erős területi dimenzióval rendelkezik. Az erős kutatási profillal rendelkező egyetemek köré tudományos parkok épültek, és egy sereg szervezet alakult, mely célzottan az iparral való szoros együttműködést hivatott támogatni. Bizonyos esetekben ezeket az intézményre nehezedő külső nyomás tompítására szánták, és a kapcsolatépítés elősegítése helyett szűrőként működtek, vagy egyszerűen kirakatként szolgáltak az egyetem politikai környezete számára. Az egyetemektől azonban egyre inkább elvárják a kezdeményezést és a szerkezeti átalakítást annak érdekében, hogy a vállalkozási és technológia-transzfer tevékenységek a kutatás és az oktatás, a tudományos élet szívébe bekerüljenek. A felsőoktatási intézmények négyféleképp járulhatnak hozzá a gazdasági fejlődéshez:

- új szektorok bővítésével és azzal, hogy spin-off cégeket alakítanak;
- azzal, hogy vonzerőt jelentenek a globális üzleti vállalkozások számára, és megtartják azokat a térségben a minőségi kutatói kapcsolatok és a jól képzett diplomások biztosításával;
- azzal, hogy segítik a meglévő vállalkozások változatosságának növelését új termékek és szolgáltatások kialakításával;
- a meglévő, érett ipar korszerűsítésének további termékekkel/szolgáltatásokkal való segítése és a termelési/üzleti folyamatok javítása révén (Goldstein–Luger 1993; Lester 2005).

A felsőoktatás ezen változásaihoz óhatatlanul összeütközésbe kerülnek a felsőoktatás tradicionális céljai és az ésszerűségi megfontolások, enélkül a folyamatok nem fognak egyenlő ütemben zajlani minden intézménytípusban. Az iparral a tudósok még mindig egyénileg működnek együtt, míg a legtöbb kutatást végző egyetem a tudományos kiválóságot és az ezzel együtt járó tudományos presztizst tekinti ügyének.

Meghaladni a tudomány vezérelte modellt

A tudomány vezérelte modell a regionális fejlődés számos olyan eleme fölött elsiklik, melyekhez a felsőoktatási intézmények közvetve és közvetlenül hozzájárulnak. Nem veszi figyelembe a széles körű tanítási tevékenység és tanulás hozzájárulását a regionális humán tőke erősítéséhez. A legtöbb regionális munkahelyet a magán- és közszférában nyújtott szolgáltatások biztosítják. A diplomások nagy része pénzügyi, jogi és más szakmai szolgáltatóknál vagy vállalkozásoknál helyezkedik el. Az ilyen regionális székhelyű vállalkozások egy része országos és nemzetközi szintű kereskedelmet folytat, és olyan új „termékek” fejlesztésére használja a diplomások készségeit, melyeknek egy része a csúcstechnológiára alapozott regionális vállalkozásokhoz is el fog jutni. Ezeknek a vállalkozásoknak szükségük lesz nem tudományos képzettségű diplomásokra is, például olyanokra, akik üzleti tanulmányokat végeztek, többek között a marketingtevékenység támogatására. A nem termelő szektorok közül a kulturális és kreatív iparágak, valamint a turizmus jelent még fontos

elhelyezkedési lehetőséget a diplomásoknak. Ezek kreatív embereket vonzanak és tartanak meg a régióban, köztük olyanokat, akik a csúcstechnológiai vállalkozásokban és magukban a felsőoktatási intézményekben dolgoznak. A felsőoktatási intézmények pedig a kulturális és társadalmi tevékenységek elindítói és egyben helyszínei is.

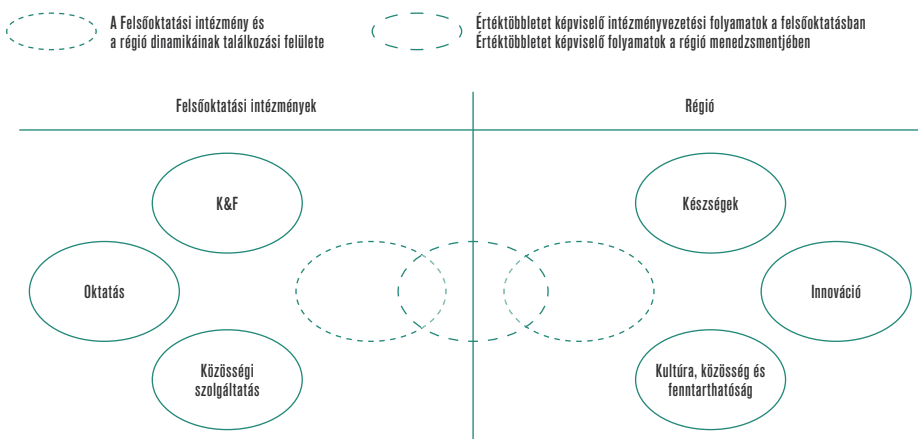
A felsőoktatási intézmények jelentős mértékben hozzájárulhatnak a közszolgáltatásokhoz, különösen az egészségügy és az oktatás területén, nem utolsósorban azért, mert a nagy belső társadalmi egyenlőtlenségekkel jellemezhető régiók kisebb eséllyel lesznek vonzóak a globális gazdaság élvonalbeli befektetői számára. Végül pedig, mivel a környezeti fenntarthatóság a politikai program egyre előkelőbb helyére kerül, mind nyilvánvalóbbá válik, hogy az oktatási intézmények kulcsfontosságú szerepet tölthetnek be a kutatás és a közoktatásban való tanítás révén a fenntartható közösségek építésében. Az utóbbi szerepek mindegyike rávilágít a felsőoktatási intézmények közszolgálati felelősségére, mely elválik a tudomány vezérelte modell inkább öncélú fókuszától.

Szintézis: a felsőoktatási intézmények lekötik a globálisat a lokálisban

Az OECD-tanulmány alátámasztására szolgáló fogalmi keret a régió és a felsőoktatási intézmény érintkezési felületének zárt modelljét tartalmazta (1. ábra).

A diagram bal oldala a felsőoktatási intézmények három egyezményesen elfogadott szerepére utal (tanítás, kutatás és közösségi szolgáltatások). A jobb oldal a regionális fejlődés három kulcsdimenzióját foglalja össze: az innovációt, a készségeket és a kulturális és közösségi kohéziót, beleértve a környezeti fenntarthatóságot is. Ahogyan a sikeres regionális fejlesztéshez ezek együttműködése szükséges, úgy ahhoz, hogy a felsőoktatás hatékonyabban szerepet vállaljon a régióban, koherens módon össze kell fogni a tanítást, a kutatást és a tudományt, és ki kell alakítani a felsőoktatási intézmény és a régió közötti határterületek hatékony áthidalásának mechanizmusait.

1. ábra. A felsőoktatási intézmény és a régió érintkezési felületének zárt modellje
(Forrás: Goddard–Chatterton [2003] nyomán)

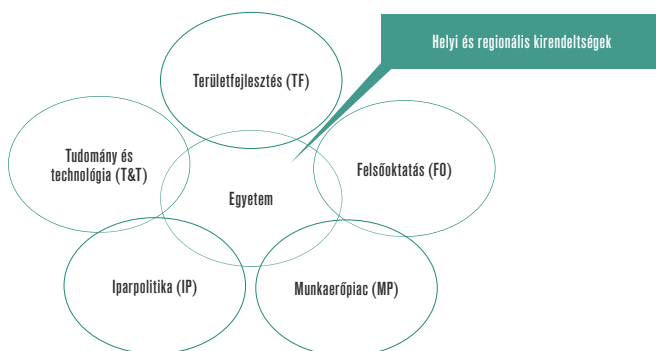

Ha a látószöget országosra szélesítjük, nyilvánvalóvá válik, hogy a felsőoktatás keretei között számos hajtóerő a nemzeti kormányon belül észlelt különböző prioritások miatt merül fel. Az oktatási

minisztériumok sok országban a felsőoktatás hagyományos logikájának letéteményesei maradnak, míg a tudományos és technológiai minisztériumok magukévá teszik a tudás üzleti haszon fejében történő kiaknázásának logikáját, a munkaügyi minisztériumok pedig a felsőoktatásnak a készségek fejlesztésében és erősítésében betöltött szerepére összpontosítanak. További nemzeti hajtóerőt jelentenek az egészségügyi és a kulturális minisztériumok, valamint a központi kormányzat azon intézményei, melyek a helyi önkormányzatokat és a területfejlesztést felügyelik (2. ábra).

A felsőoktatási intézmény és a régió közötti kapcsolatra végül a globális verseny jelenléte gyakorol még hatást. A globalizáció és az információs és kommunikációs technológiák erői hozzájárulnak „a távolság halálához” (*death of distance*). Alapjában véve minden internetkapcsolattal rendelkező hely részt vehet egy tudásalapú globális gazdaságban (Friedman 2005). Az innováció klaszteresedése azonban továbbra is folytatódik egyes specifikus régiókban, és ez a tendencia egyre nyilvánvalóbbá válik (Florida 2005; Asheim–Gertler 2005). A felsőoktatási intézményeknek növekvő igénye, hogy oktatási és kutatási szolgáltatásaikat világszerte értékesítsék, és biztosítsák azt a támogató infrastruktúrát, mely a legjobb kutatókat, tanárokat és tudományos vezetőket vonzza és megtartja. A régióknak ugyanakkor vonzóvá kell válniuk a tudásalapú helyi befektetések számára is, támogatniuk kell azokat a helyi cégeket, melyek a globális színpadon kívánnak működni, és a közösségben tartani, illetve bevonni a legkreatívabb embereket.

2. ábra. A felsőoktatási intézmények és a régió viszonyát befolyásoló országos politikák
(Forrás: Goddard 2005)

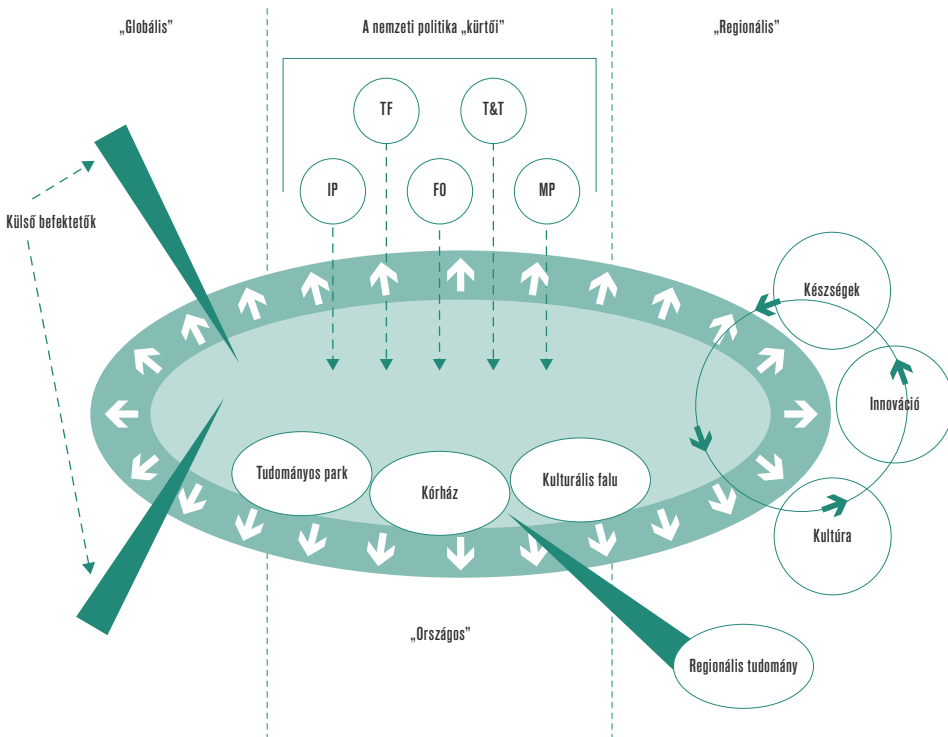

Ahogy tehát a felsőoktatási intézmények jobban tudják szolgálni a régiót, ha legalább az intézmények egy része globálisan elköteleződik, a felsőoktatási intézményeknek is nyitott régiókra van szükségük, melyek szívesen fogadják a kívülről érkezőket. Kínában, Indiában és másutt a felsőoktatásra, tudományos infrastruktúrára, készségfejlesztésre és a tudományt üzleti előnyökre fordító rendszerekre fordított, rohamosan növekvő befektetések súlyos kihívás elé állítják mind a felsőoktatási intézményeket, mind a régiókat valamennyi OECD-országban. Ezek a kihívások egyaránt rejtenek lehetőségeket és hordoznak veszélyeket, valamint megerősítik a régiók azon igényét, hogy erős partneri kapcsolatokat alakítsanak ki a felsőoktatási intézményekkel.

A 3. ábrán egy regionálisan elkötelezett, több csatornájú és több fokozatú felsőoktatási intézményt mutatunk be. Ez az ábra magában foglalja a felsőoktatási intézmények külső szerepvállalásának regionális, országos és globális dimenzióit. Rámutat a felsőoktatási intézmény régióbeli jelenlétének mellékhatásaira és azoknak a fizikai helyeknek a fontosságára, ahol az interakció zajlik, amilyenek a tudományos parkok, az egyetemi kórházak vagy a kulturális negyedek. Az összetett

ábra bemutatja, hogy a regionális szerepvállalás ösztönzői olyan felsőoktatási intézmények megjelenését vetítik előre, melyek széles körű feladatokat látnak el, nagyszámú regionális, országos és nemzetközi szinten aktívak, és számos érdekelttel lépnek kapcsolatba. Az ábrát tovább bonyolítaná, ha figyelembe vennénk egy sor intézmény jelenlétét a régióban, sok esetben történelmi adottságként, ami további kihívást jelent a megfelelő feladatmegosztás meghatározásában. Az ábra stilizált kép, és nem utal a felsőoktatási intézmény és a területfejlesztési rendszer hatékony működésének akadályaira. A gyakorlatban sok ilyen leküzdendő akadály van.

3. ábra. Regionálisan elkötelezett több csatornájú és több fokozatú felsőoktatási intézmények
(Forrás: Arbo–Benneworth 2007)

IRODALOM

Arbo, P. – Benneworth, P. (2007): *Understanding the Regional Contribution of Higher Education Institutions: a Literature Review*. OECD Education Working Paper No. 9, Paris, OECD www.oecd.org/edu/working-papers

Asheim, B. – Gertler, M. (2005): The Geography of Innovation. In J. Fagerberg et al. (eds): *Oxford Handbook of Innovation*. Oxford, Oxford University Press

Audretsch, D.B. – Feldman, M.P. (1996): Innovative Clusters and the Industry Life Cycle. *Review of Industrial organization*, Vol. 11, No. 2, 253–273.

- Birch, D.L. (1987): *Job Creation in America: How our Smallest Companies Put the Most People to Work*. New York, Free Press
- Bender, T. (1988): Introduction. In T. Bender (ed.): *The University and the City, from Medical Origins to the Present* (3–10. p.). New York/Oxford, Oxford University Press
- Brusco, S. (1986): Small Firms and Industrial Districts: The experience of Italy. In D. Keeble – E. Wever (eds.): *New firms and regional development in Europe* (184–202. p.). London, Croom Helm
- Clark, B. R. (1998): *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformations*. Oxford, Pergamon, Elsevier Science
- Crawford, E. – Shinn, T. – Sörlin, S. (1993): The Nationalization and Denationalization of Sciences. An introductory essay. In E. Crawford – T. Shinn – S. Sörlin (eds.): *Denationalizing Science. The Contexts of International Scientific Practice*. Dordrecht, Kluwer
- Etzkowitz, H. – Leydesdorff, L. (2000): The Dynamics of Innovation: from National Systems and 'Mode 2' to a Triple-Helix of University–Industry–Government Relations. *Research Policy*, Vol. 29, No. 2, 109–123.
- Florida, R. (2002): *The Rise of the Creative Class and How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York, Basic Books
- Florida, R. (2005): The World of spiky. *Atlantic Monthly*, Boston
- Friedmann, T. (2005): *The World is Flat: A Brief History of The Twenty-First Century*. New York, Farrar, Straus and Giroux
- Goldstein, H. – Luger, M. (1993): Theory and Practice in High-Tech Economic Development. In D. R. Bingham – R. Mier (eds.): *Theories of Local Economic Development: Perspectives from across the Disciplines*. Newbury Park, Sage Publications
- Goddard, J. B. – Chatterton, P. (2003): The response of universities to regional needs. In F. Boekema – E. Kuypers – R. Rutten (eds.): *Economic Geography of Higher Education: Knowledge, Infrastructure and Learning Regions*. London, Routledge
- Goddard, J. B. (2005): *Supporting the Contribution of HEIs to Regional Developments Project Overview*. Paper presented to OECD/IMHE Conference, Paris, 6–7 January, 2005.
- Kaldor, N. (1970): The Case for Regional Policies. *Scottish Journal of Political Economy*, Vol. 17, No 3, 337–348.
- Kline, S.J. – Rosenberg, N. (1986): An Overview of Innovation. In R. Landau – N. Rosenberg (eds.): *The Positive Sum Strategy: Harnessing Technology for Economic Growth* (275–304. p.). Washington, D.C., National Academy Press
- Lester, Richard K. (2005): *Universities, Innovation, and the Competitiveness of Local Economies: A Summary Report from Local Innovation Systems Project-Phase I*. MIT IPC Local Innovation Systems Working Paper 05-005, IPC Working paper 05-010. <http://web.edu/lis/papers/LIS05.010.pdf>
- Malmberg, A. – Maskell, P. (1997): Towards an Explanation of Regional Specialization and Industry Agglomeration. *European Planning Studies*, Vol. 5, No. 1, 25–41.

McClelland, C. E. (1988): To Live for Science: Ideals and Realities at the University of Berlin. In T. Bender (ed.): *The University and the City. From Medieval Origins to the Present (181–197. p.)*. New York/Oxford, Oxford University Press

Morgan, K. (1997): The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal. *Regional Studies*, Vol. 31, No. 5, 491–403.

Myrdal, G. (1957): *Economic Theory and Under-Developed Regions*. London, Gerald Duckworth

OECD (2008): *Review of Tertiary Education, Final Report*. Paris, OECD, megjelenés alatt

Piore, M. J. – Sabel, C. F. (1984): *The Second Industrial Divide. Possibilities for Prosperity*. New York, Free Press

Porter, M. E. (1990): *The Competitive Advantage of Nations*. Basingstoke, MacMillan

Porter, M. E. (1998): Location, Clusters and the New Economics of Competition. *Business Economics*, Vol. 33, No. 1, 7–17.

Porter, M. E. (2003): The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*, Vol 37, No. 6/7, 549–578.

Rothwell, R. – Zegvelt, W. (1982): *Innovation and the Small and Medium-Sized Firm*. London, Frances Pinter

Wittrock, B. (1993): The Modern University: the Three Transformations. In S. Rothblatt – B. Wittrock (eds.): *The European and American University Since 1800. Historical and Sociological Essays* (303–362. p.). Cambridge, Cambridge University Press

Keresztes-Nagy József fotója